

Alim ömrünün işi

Gülner Əqiq Cəfərzadə

AMEA Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi. Azərbaycan.

E-mail: gulnarjafarzade2002@gmail.com

Kamil Allahyarov-70

Müdrük Şeyx Sədi Şirazi məşhur "Gülüstan" kitabında belə nəql edir ki, bir gün bir abid xanəgahdan uz döndərib mədrəsəyə gəlir. Müəllim ondan soruşur ki, sənca, abidlə alimin fərqi nədədir? O, cavab verir ki, abid öz kilmimi sudan çıxarır, alim isə suda boğulanı çıxarmağa çalışır. Məqəddəs kitabımız Qurani-Kərimdə də alimin məqamı haqqında belə deyilir: "Allah-təalının yanında iman gətirənlərlə elm öyrənənlərin məqamı ən yüksəkdir" (Mücəzilə surəsi, 11-ci ayə) Məhz bu ayaya və peyğəmbərin hədisinə işarə edən ulu Nizami Gəncəvi də "İskəndərnamə"də yazır:

*Hər uca rütbədən biliniz fəqət
Alimin rütbası ucadır əlbət!*

Həqiqi alim öz elmi, təcrübəsi ilə insanları cəhəlt burulğanında qorq olmaqdan xilas edir. İşıqlı zəkası, dərin biliyi ilə Azərbaycanın elm və mədəniyyət dünyasında öz dəst-xətti olan alimlərimizdən biri ədəbiyyatşünas, tərcüməçi, şərqşünas alim, filologiya elmləri doktoru, professor Kamil Hüseyn oğlu Allahyarovdur.

Kamil Allahyarov 22 sentyabr 1950-ci ildə Naxçıvan MR-ın Babək rayonunda anadan olmuş, 1973-cü ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin Şərqşünaslıq fakültəsinin Fars filologiyası bölməsini fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. 1975-ci ildə AMEA Əlyazmalar İnstitutunun aspiranturasına daxil olmuş, 1978-ci ildə "Ağaməlik Əmir Şahi Səbzəvari divanının tekstoloji tədqiqi" məruzəsində namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişdir. Elmi karyerasını burada davam etdirən K. Allahyarov 1996-cı ildə isə "Azərbaycan şeir sənətinin genezisi, formalaşması və təkamül yolları" adlı doktorluq dissertasiyası müdafiə etmiş, 2014-cü ildə professor elmi adı almışdır.

Kamil müəllim XIV-XV əsrlərdə yaşamış Əmir Şahi Səbzəvarının divanının tənqidi mətnini tərtib edərək müqəddimə və şərhlərlə birlikdə 2007-ci ildə kitab şəklində də nəşr etdirmişdir. İlk yaradıcılığa Heratda Teymurilər sarayında Baysunqur Mirzənin xidmətində başlayan Əmir Şahi Xorasanda doğulub, Səbzəvar əmirlərinin nəslindən idi. Yaradıcılığında sufizm fəlsəfəsinin üstünlük təşkil etdiyi bu şairin poetik irsi Əlişir Nəvai, Əbdürrəhman Cami kimi söz ustadları tərəfindən də yüksək qiymətləndirilib. Kamil müəllim Azərbaycan oxucusunu ilk dəfə olaraq min beytdən artıq şeiri olan və divanı indiyədək İranda da çap olunmayan Əmir Şahi Səbzəvarının yaradıcılığı ilə tanış etməsi, onun əlyazma nüsxəsi şəklində olan şeir divanını çap etdirmişdir. Onun elmi fəaliyyətinin səciyyəvi cəhəti budur ki, o öz diqqətini əsasən filologiyamızda indiyədək öz həllini tapmamış məsələlərin həllinə yönəlir. Türkologiyada ən az öyrənilmiş məsələlərdən biri şeirşünaslıq, xüsusilə də onun tarixi poetikasidir. Kamil müəllimin "Azərbaycan şeir sənətinin genezisi, formalaşması və təkamül yolları" adlı doktorluq dissertasiyasında qədim türk poeziyasının özünəməxsus xüsusiyyətləri, sonradan islamı qəbul etmiş türk xalqlarında bu şeir sisteminin ərəb poetika qaydalarına transformasiyası, hər bir şairin bu sahədəki fəaliyyəti ətrafı araşdırılıb. Məsələn, müəllif türk dünyasının böyük söz ustası İmadəddin Nəsimini türkdilli poeziyanın tarixində türk şeir dilini Yaxın Şərqi ənənəvi poeziya dilləri hesab edilən ərəb və fars poetik dilləri səviyyəsinə yüksəldən ilk şair hesab edir və yazır ki, "O, öz yaradıcılığı ilə sübut etdi ki, türk dilində də öz melodiyası, bədi gözəlliyi və səlisliyi ilə ərəb və fars lirikasının şah əsərlərindən geri qalmayan şeirlər yazmaq mümkündür. Məhz Nəsimidən sonra türk şairlərinin böyük əksəriyyəti onun zəngin təcrübəsinə söykənərək, öz ana dillərində yazmağa başladılar. Türk xalqları qarşısında Nəsiminin ən böyük tarixi xidmətləri də məhz bunlardan ibarətdir".

Professor Kamil Allahyarovun ali məktəb tələbələri ilə yanaşı geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulan "Azərbaycan şeir mədəniyyəti" və "Azərbaycan şeir sənətinin genezisi, formalaşması və təkamül yolları" əsərləri onun ədəbiyyat nəzəriyyəsi mütəxəssisi kimi fəaliyyət dairəsinin geniş miqyasının göstəricisidir. Bu kitablarda Azərbaycan xalq şeirinin mənşəyi, yaranma prosesləri və təkamül yolu, həmçinin qədim türk bədii mətnləri, türk-oguz tayfalarının folklor nümunələri əsasında xalq şeirinin janrı və növləri, poetik strukturu və janrı xüsusiyyətləri, klassik poeziya fonunda türk əruzunun özünəməxsus xüsusiyyətləri araşdırılıb. Ədəbiyyatşünas alim bu əsərləri türksə xalqları arasında qədim kökləri olan söz sənətinə qiymətli hədiyyədir.

Kamil müəllim AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda çalışdığı illərdə "Nizami Gəncəvi əsərlərinin əlyazmaları dünya kitab xəzinələrində" (1987), "Əmir Şahi divanının tənqidi mətni" (2007), "Fars əlyazmaları kataloqu" (2007) kimi kitab və kataloqlar tərtib etmiş, bununla da mətnşünaslıq sahəsinin dəyərli mənbələrlə zənginləşməsinə öz töhfəsini vermişdir.

Bir alim kimi onun yaradıcılığında elmi əhəmiyyəti ilə fərqlənən, ədəbiyyatşünaslıq elminin müxtəlif sahələrini əhatə edən bir çox dəyərli əsərlər vardır. O, öz araşdırmalarında ədəbi əhəmiyyət kəsb edən fikirlərlə yanaşı, mövzudan asılı olaraq uzun illərin təcrübəsindən əldə etdiyi tarixi-sosial, mədəni-intellektual mülahizələrini də bölüşür. Öz yazılarında tarixi ardıcılıq, polemika və orijinallıq prinsiplərini əsas götürən alim uğurlu elmi karyera qurmuşdur. Analitik təhlil əsasında qələmə aldığı elmi məqalələrində sadəlik, səmimiyyət və ən ümumi və qərəzsizlik hakimdir. Aparıcı elmi tədqiqatları ictimaiyyətdə işıqlandırarkən də elmi mübahisələr girməkdən çəkinməmiş, populizmi meyar götürən diletant tədqiqatçıların yanlış fikirlərini əsaslı elmi dəlillərlə rədd etmişdir. Onun yaradıcılıq fəaliyyətində nəzəri mülahizələr elmi arqumentlərə əsaslanır. Eyni sözləri Orta Asiyada, Şərqi Avropada və Yaxın Şərqdə geniş yayılmış Qız qalaları haşr olunmuş tədqiqatları barəsində də demək olar. Bu barədə Kamil müəllim yazdığı məqalələrdə tarixi faktlara istinadən müəyyən etmişdir ki, Bakıdakı Qız qalası bunlar tərəfindən V əsrdə tikilmişdir. O zaman türk dilində "qız" sözü iki mənada – "qız" və "su quzğunu" (martın quzu) mənalarında işlənirdi. Su quzğunu hunların totem quşu idi və buna görə də qala ikinci mənada "Qız qalası" adlanırdı.

Kamil müəllimin əhəmiyyətli kəsb edən araşdırmalarından biri də aşıq şeiri və ozan sənətinin yaranması və mənşəyinə haşr edilmişdir. Qədim ozan və sonrakı aşıq sənətlərini bir-birindən fərqləndirən tədqiqatçının fikrincə, aşıq sənəti XVIII əsrdə parçalanan Səfəviyyə sufi təriqətinin sənətciləri tərəfindən elə həmin əsrdə yaradılmışdır. Müəllif özünün ədəbiyyatın ümumi inkişaf qanunauyğunluqları, təkamül və transformasiya prosesləri və digər tarixi-tipoloji məsələlərdən bəhs edən araşdırmasında ədəbiyyatşünaslığımızda uzun illərdən bəri formalaşmış "XVII əsrdə folkloru təsiri ilə yazılı ədəbiyyatda dil, üslub sadələşmə, realist təmayüllər güclənir, şairlər folkloru mənsub qoşma, gəraylı, bayatı və s. şeir formalarından istifadə etməyə başlayırlar" kimi yanlış nəzəriyyələri rədd edir, elmi-nəzəri əsaslarla, əksinə, xalq yaradıcılığının hələ də qədim türk-ozan sənətkarlığı ənənələrinin təsiri altında olduğunu sübut edir. O, qeyd edir ki, bu yeni şeir formalarının əsası XVI əsrdə öz ideyalarını sadə türk əhalisinə çatdırmaq məqsədilə Şah İsmayıl Xətai tərəfindən qoyulmuş, Qurbanı, Pir Sultan Abdal kimi Səfəviyyə sufi şairləri tərəfindən davam etdirilmişdir. Şeir dilinin sadələşməsi də məhz onların xidmətidir.

Bundan başqa professor K. Allahyarov Azərbaycan-türk şeirinin forma və strukturu və poetik xüsusiyyətlərinə aid bir çox elmi məqalənin müəllifidir. O, "Orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında qafiyə nəzəriyyəsi", "Azərbaycan şeirində qafiyənin təsnifatı", "Qədim türk şeirində alliterasiyanın mənşəyi", "Azərbaycan şeirində qafiyənin folklor və ədəbi qaynaqları", "Azərbaycan şeirində qafiyənin yaranması və təkamül yolları", "Yazılı ədəbiyyatın yaranmasında folklorun rolu", "Qorqud nağmələri şeirdir, yoxsa nə?", "Xaqani şeirlərində fəxrliyyə və onun motivasiyalı" kimi digər dəyərli tədqiqatlarında klassik Şərq poeziyasının poetik qanunlarının, vəzn və qafiyə sisteminin türkdilli şeirdə təzahürü, ozan sənəti və aşıq şeirinin fərqləri və s. problemləri araşdırmışdır.

Kamil müəllim eyni zamanda tərcümə fəaliyyəti ilə də məşğul olmuş, bir sıra əsərləri dilimizə çevirmişdir. Bu əsərlər içərisində onun fars dilləndən tərcümə etdiyi Mir Səhəsr Nəvvabın "Təzkireyi-Nəvvab" (N. Qarayevlə və b. ilə birlikdə) və Mir Məhəmməd Hüseyn Mominin "Hə-

kim Möminin töhfəsi" (müqəddimə, şərh və izahlar K.Allahyarovundur), Con Frensis Birlaynın "Paralel mifologiya" (rus dilindən tərcümə) kimi çox qiymətli məxəzlər vardır.

K.Allahyarov "Qədim Turan: mifdən tarixə doğru" (2006) və "Mifin mənşəyi, mahiyyəti və tipologiyası" (2010) adlı əsərlərində qədim türk xalqlarının mifologiyasından, adət-ənənələrindən bəhs edir. Bildiyimiz kimi, mif və əsətlər əsasən xalq içərisində həqiqət əfsanə və rəvayətlər dolaşan tarixi şəxsiyyətlərlə bağlıdır. İlahi varlığı dərk etməkdə aciz olan insan yarandığı gündən bütün bu aləmin və xalqın sirrini öyrənməyə çalışmış, buna görə də qədim mif və əfsanələr meydana gəlmişdir. Ən qədim zamanlardan bəri yaranmış əfsanə və əsətlər Tanrı, yaradılış, insan və kainat haqqında ilk təsəvvürlərin necə olduğunu göstərir. Məhz bu ibtidai biliklər əsasında sonralar tarix, fəlsəfə, folklor, mifologiya, astronomiya kimi müxtəlif elm sahələri formalaşmışdır.

Kamil müəllimin "Mifin mənşəyi, mahiyyəti və tipologiyası" əsəri bizim filologiyamızda və türkologiyada indiyədək qaranlıq qalan bir çox mürəkkəb məsələlərin aydınlaşdırılmasına xidmət edir. O, burada türk xalqlarının da milli bayram kimi keçirdiyi qədim el bayramı Novruz haqqında maraqlı məlumatlar verir. O, respublikamızda bu bayramın yaranma tarixini və etimologiyasını elmi şəkildə araşdıran ilk alimlərdən biridir. Bu əsərdə müəllif tərəfindən Avestanın özündə olan məlumatlar əsasında Zərdüştün doğulduğu və yaşadığı yerlər müəyyənləşdirilmiş və sübut edilmişdir ki, Zərdüşt Baykal gölü ətrafındakı ərazilərdə doğulmuş, ömrünün ikinci yarısını isə Orta Asiyada keçirmişdir. O, elmi sübutlarla göstərmişdir ki, Novruz yeddi zərdüştilik bayramından biridir. Rituallarla müşayiət olunan bu bayramlar ilin fəsilləri ilə bağlı olmuş və mövsümi səciyyə daşmışdır. Sevimli Novruz bayramımızın tarixi, sistemi və mahiyyəti barədə qədim mənbələrdə verilmiş məlumatlar da ilk dəfə olaraq Kamil müəllim tərəfindən araşdırılmışdır. Novruzu sadəcə bir mövsümi mərasim deyil, həm də mədəniyyət hadisəsi adlandıran K.Allahyarov çox düzgün olaraq vurğulayır ki, Azərbaycanın zərdüştiliyin mərkəzinə çevrilməsi Novruz ənənələrinin burada daha düzgün və dolğun saxlanılmasına səbəb olmuşdur.

Kamil müəllimin yaradıcılığında belə maraqlı elmi yeniliklər olduqca çoxdur. Ancaq burada onların hamısı barədə danışmağa imkan yoxdur. Ümumiyyətlə isə onun 15 kitabı və 200-dən çox məqaləsi çap olunub. Hal-hazırda AMEA Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı muzeyinin "Elmi inkişaf və tədris layihələri" şöbəsinin müdiri vəzifəsində çalışan professor Kamil Allahyarovun rəhbərliyi altında klassik və müasir Azərbaycan ədəbiyyatının müxtəlif problemləri araşdırılır. Kamil Allahyarov həmçinin respublikamızın bir çox mötəbər elmi qurumlarında, o cümlədən AMEA Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı muzeyində Dissertasiyaların müdafiə şurası və həmin təşkilatın nəzdində yerləşən dissertasiya mövzuları üzrə koordinasiya şurasının üzvüdür.

Sonda biz Kamil müəllimi anadan olmasının yuvarlaq ildönümü münasibətilə təbrik etməklə yanaşı, gələcək elmi fəaliyyətində də ona böyük yaradıcılıq uğurları arzulayırıq. Arzu edirik ki, keçdiyi şərəfli ömür yolunda əldə etdiyi bilik və təcrübələr cəmiyyətimizin elm dünyasını işıqlandırmaqda davam etsin. Bu təlatümlü dünyamızda hələ də Zərdüşt peyğəmbərin dövründə olduğu kimi Xeyirlə Şər mübarizə aparır. Alimlər qaranlıqda yanan şama bənzəyirlər, öz ömürlərini şam kimi cəmiyyətin tərəqqisi yolunda sərf edirlər. Bəzən bir kiçik şam bütöv bir zülmət qaranlığı nura qərq etmə qüdrətinə malikdir. Bu kiçik yazıda Kamil müəllimin elmi fəaliyyətinin bəzi məqamlarına müxtəsər nəzər saldıq, onun insani keyfiyyətlərindən söz açmaqda. Onu yaxından tanıyan hər kəs təsdiq edə bilər ki, Kamil müəllim çox səmimi, mülayim xasiyyətli, hər cür təmtəraqdan uzaq və təvazökar insandır. O, daim öz dəyərli məsləhətləri ilə ona müraciət edən gəncləri, doktorant və dissertantları düzgün yönləndirir, onlardan öz köməyini əsirgəmir. Sözümlü böyük Azərbaycan filosoфу Əbülhəsən Bəhmənyarın bu müdrik kəlamı ilə yekunlaşdırırıq: Elə adamlar axtarın ki, onlarla söhbət yaxşı kitaba bərabər olsun, elə kitablar da axtarın ki, müəllimi filosoflarla söhbətə dəysin.